

Vendade Mikiveride kirjad Soome Jätkusõjast

Triinu Ojamaa*

Kirjade ajaloolisest taustast

1943. aasta veebruaris kuulutasid Saksa okupatsioonivõimud Eestis välja n.-ö. varjatud mobilisatsiooni aastatel 1919–1924 sündinud meestele, kes said valida kolme võimaluse vahel: liitumine Eesti Leegioniga, tööteenistuskohustuse täitmine *Wehrmacht*'i abiteenistuses või Saksa sõjatööstuses.¹ Vastureaktsioonina hakkas hoogu koguma kampaania „Mehed Soome!“.² Esimesed paadid asusid teele 1943. aasta märtsis ning kampaania käigus või lihtsalt omal algatusel siirdus järgnevate kuude jooksul üle lahe tuhandeid noori mehi.³ Pögenike hulgas oli neid, kes püüdsid pääseda sõjast nii kaugele kui võimalik ning siirdusid soodsas juhuses Soomest edasi Rootsi. Mõned lahkusid Eestist ka-vatsusega jätkata pooleli jäänud õpinguid Helsingi kõrgkoolides, kuid enamik ühines vabatahtlikuna Soome armeega ning asus juba teist aastat kestvas Jätkusõjas võitlema Nõukogude Liidu vastu – neist said soomepoisid. Robert Rebase andmetel moodustasid Soome armee Wallila III pataljonis 1943. aastal kõige suurema grupi endised eesti üliõpilased ja gümnaasiumi lõpuklasside õpilased, keda oli kolmesaja kahekümne kahe mehe hulgas kokku kaheksakümmend kolm.³ Oma panuse sellesse numbrisse andsid ka Ilmar, Olev ja Heino Mikiver, kelle tollaseid kirju käesolev artikkel lugemiseks pakub.

Soomepoiste osalemist Teises maailmasõjas on nii eesti kui ka soome ajaloolased põhjalikult käsitletud kümnetes uurimustes. Nende kollektiivset mälu on aidanud ülal hoida organisatsioonid, mis asutati 1950. aastatel Rootsis ja Kanadas, kuhu osa soomepoiste sõja järel elama asus; 1980. aastate lõpul organiseerusid ka Eestisse ja Soome jäänud rindekaaslasel.⁴ Aastakümnete jooksul on kirjutatud rida memuaare, milles meenutatakse Jätkusõja aegu ning soomepoiste hulgast on välja kasvanud mitu kirjanikku, kelle vahendusel lood juhtumustest rindel hakkasid jõudma eesti pagulaskirjandusse juba 1940. aastate lõpul. Ilmar Talve oli esimene, kes selle temaatika oma novellikoguga „Ainult inimene“ ilukirjandusse tõi.⁵ Kümme aastat hiljem avaldas Jätkusõja-novellid „Vuoksi ääres“ ja „Jooksja“ Ilmar Jaks⁶ ning – mis käesoleva artikli kontekstis eriti märkimisväärne – tema tegelaskujude sõjatajus ja hoiakutes, hirmudes ja rõõmudes peegelduvad nüansid on vägagi sarnased nendega, mida võime leida Jaksi eakaaslaste Ilmar, Olev ja Heino Mikiveri kirjadest, mis on saadetud Karjalast Stockholmi, adressaadiks Ilmar Laaban.⁷

* Triinu Ojamaa (1953), PhD, vanemteadur, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, triinu.ojamaa@kirmus.ee.

¹ Vt. nt. P. Kaasik. Eesti rahvaväe moodustamise kava 1943. aastal. – Tuna 2016, nr. 3, <http://www.ra.ee/tuna/eesti-rahvavae-moodustamise-kava-1943-aastal/>.

² Vt. nt. M. Laar. Soomepoiste liikumine ja nende võitlus II maailmasõjas. – Soomepoisid. Võitlus jätkub. II maailmasõjas Soome armees võidelnud Eesti vabatahtlike ajalugu 1939–2010. Tallinn: Grenader, 2010, lk. 34.

³ R. Rebas. JR 200 võitlusteel. – Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, X. Stockholm: EMP, 1962, lk. 17.

⁴ P. Pillak ja H. Rebas. Relvadeta võitlus – soomepoisid ja nende organisatsioonid Kanadas ja Rootsis. – Soomepoisid. Võitlus jätkub. II maailmasõjas Soome armees võidelnud Eesti vabatahtlike ajalugu 1939–2010. Tallinn: Grenader, 2010, lk. 205–247 ning P. Pillak. Soomepoisid ja nende organisatsioonid Eestis ning Soomes. Samas, lk. 251–341.

⁵ Ilmar Talve (1919 Mga, Ingerimaa – 2007 Turu), soomepoiss, etnoloog ja kirjanik. Novellid soomepoiste rindeelust ilmusid tema kogumikus „Ainult inimene“ (Vadstena: Orto, 1948).

⁶ Ilmar Jaks (1923 Asuküla, Läänemaa – 2019 Stockholm), soomepoiss, jurist ja kirjanik, avaldas novellikogu „Aruanne“ (Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1958).

⁷ Ilmar Laaban (1921 Tallinn – 2000 Stockholm). Lõpetas Tallinna Reaalkooli, õppis Tartu Ülikoolis romaani keeli, pages 1943. aastal Soome ning samal aastal edasi Rootsi, kus saavutas tuntuse sürrealistliku luuletajana, tõlkija ning hääletajana.

Vennad Mikiverid

1920. aastatel sündis Jakob ja Juta Mikiveri perre Loksal järgemööda kolm poega: Ilmar (1920), Olev (1922) ja Heino (1924). Lapsepõlves olid nad lahutamatud, neil olid sarnased anded ja huvid, mis hõlmasid kõiki kauneid kunste. Üksteise järel siirdusid nad õppima Tallinna Reaalkooli, nad olid populaarsed poisid, laulsid hästi, oskasid joonistada, olid keelehuvilised ning sõnaosavad. Gümnaasiumiharidus käes, võtsid kõik kolm suuna Tartule. Ilmar Mikiver astus ülikooli, temast pidi saada romaani ja inglise filoloog. Olev Mikiver valis kunstiõpingud Pallases ja mõnevõrra üllatuslikult järgnes temale ka vend Heino, kes pani end kirja Pallase ettevalmistuskursusele. Kuna ta oli gümnaasiumi kõrvalt õppinud Tallinna konservatooriumi muusikakoolis ja endale kooli džässbändis nime teinud, nähti temas pigem tulevast tromboonimängijat. Mikiveride õpiaeg sattus keerulisele ajale. Nõukogude okupatsioon oli tulnud ja läinud, Saksa okupatsioon end kehtestanud. Kui varjatud ehk töömobilisatsioon 1943. aastal välja kuulutati, selgus, et kõik kolm venda mahuvad oma sünniaastatega täpselt teenistuskohuslaste kategooriasse. Sõtta noormehed ei kippunud, ükskõik millise okupatsioonivõimu teenistusse astumine oli vastumeelt nii neile kui nende laiale sõpruskonnale ja see juhtis mõtted Eestist Rootsi või Soome põgenemisele. Pikast planeerimisest hoolimata kasutas igaüks lõpuks seda võimalust, mis talle pooljuhuslikult avanes.

Esimesena jõudis Soome Olev Mikiver, kellel tuli kodumaalt lahkumise otsus teha pooletunnise etteteatamise järel. Kuna oli alles aprillikuu, lootis ta veel samal aastal jätkata kunstiõpinguid Ateneumis.⁸ Kohapeal selgus, et õppetöös osalesid vaid naised, meesstudengid olid läinud rindele. Nende eeskujul toimis ka Olev Mikiver, ühinedes vabatahtlikuna Soome armeega.⁹ Juba õppelaagri esimestel päevadel armus ta jäägitult Karjala loodusesse, mis oma iluga lausa kutsus maalima ja seda Olev Mikiver igal vabal hetkel ka tegi, jätkates rindeoludes kunstiõpinguid omal käel. 1944. aasta sügisel, kui osa soomepoisse asus Punaarmee vastu võitlema Eesti pinnal, oli nende hulgas ka Olev Mikiver. Taganedes jõuti Saaremaale, kust ta pages teist korda üle mere – seekord Rootsi. Katkendlike õpiaastate järel Stockholmi ja Pariisi kunstikoolides sai temast Malmö Linnateatri dekoraator, kuid eesti kultuuriloo osas on ta tuntud eelkõige maalikunstniku ja raamatuillustraatorina, vähem ka vestekirjanikuna. Olev Mikiver suri 1994. aastal Malmös.

Ilmar Mikiver oli mobilisatsioonikutse vastu võtnud ning viibis vend Olevi pagemise ajal Jõhvis vallas abiteenistuses, kus ta ülesandeks oli Vene vangide valvamine. Puhkuse ajal 1943. aasta juulis abiellus ta Eesti Vabariigi mitmekordse ministri Aleksander Oinase ja poliitikategelase Alma Ostra-Oinase tütre Tiuga. Abiellumiseks saadud puhkuse lõppedes Ilmar Mikiver abiteenistusse tagasi ei pöördunud. Tiitu, kellel olid sidemed vastupanuliikumisega, muretses talle koha aurulaeva Ariadne sõepunkrisse ja nii pages Ilmar Mikiver augusti algul Soome.¹⁰ Ta astus armeesse, kuid tema soomepoisiaeg jäi lühikeseks. Juba oktoobris kirjutas Ilmar Mikiver juhtkonnale lahkumisavalduse ja 1944. aasta alguseks oli tal õnnestunud illegaalselt Rootsi jõuda, nagu võib järeldada Ilmar Laabanile saadetud kirjadest. Ta lõpetas Stockholmi ülikooli filosoofiakandidaadi kraadiga teatriajaloo alal, jõudes sellega akadeemilisel redelil kolmest vennast kõrgeimale pulgale. Ilmar Mikiver on avaldanud luulet, esseistikat ja arvustusi, kuid ajalukku on ta läinud eelkõige kui „hääli Ameerikast“ – ta töötas kakskümmend viis aastat Ameerika Hääle toimetuses, algul Münchenis, seejärel Washingtonis, kus ta 2010. aastal ka suri.

Heino Mikiver, kes, nagu vend Ilmar, täitis oma tööteenistuskohustust Jõhvis vangivalvurina, pages väikese mootorlaevaga Soome 20. augustil 1943¹¹ ja temastki sai soomepoiss. 1944. aasta sügisel pöördus ta koos Oleviga tagasi Eestisse, kus sõdis Sinimägedes. Samal aastal arreteeris Nõukogude võim ta „kodumaa reetmise eest“, kuid vabastas 1946, misjärel Heino Mikiver alustas õpinguid Eesti Riiklikus Tärbekunsti Instituudis. Juba järgmise aasta talvel põgenes ta uue arreteerimise kartuses suuskadel üle lahe sihiga pääseda Rootsi vendade juurde. Kuid sinna ta ei jõudnud, sest Soome võimud arreteerisid ta. Pärast väljaandmist Nõukogude Liidule järgnes reis Komimaale.

⁸ Ateneumis, kus tänapäeval tegutseb kunstimuseum, asus Teise maailmasõja ajal Soome Kaunite Kunstide Akadeemia.

⁹ O. Mikiver. Heites pilku tagasi. Vesteid ajalehest „Teataja“. Koostanud Hele Lüüs. Loomingu Raamatukogu 2004, nr. 29/30. Tallinn: Perioodika, lk. 61.

¹⁰ A.-R. Isohella. Soomepoisid. Eesti mehed Soome Jätkusõjas. Tallinn: SE & JS, Soome Sõjaveteranide Ühendus, 2008, lk. 150.

¹¹ Samas, lk. 151.

Vangilaagrist vabanedes lõpetas Heino Mikiver Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi. Ta töötas kujunduskunstnikuna Tartus ja Tallinnas,¹² kuid oli kultuuriringkondades rohkem tuntud hoopis näitekirjanikuna. Heino Mikiveri lähedane sõber Leonhard Lapin on tema kohta öelnud: „Miki oli selline imemees, kes alustas absurdnäidenditega juba aastal 1946. Kuna vahepeal oli ta Siberi vangilaagris, siis lõpetas ta selle näitemängu 1961, kui välja sai. Silmapaistev on see sellepärast, et Camus ja Sartre, keda peetakse üldse eksistentsialistliku absurdirajajateks, tegid oma esimesed näidendid 1944–1945. Nii et kui Miki oleks olnud prantslane, siis oleks ta kindlasti maailmakuulus mees.“¹³ Heino Mikiveri loominguga austajad on tituleerinud ta eesti absurdi isaks, kuid selle kõrval jäi ta ka soomepoisiks elu lõpuni: kui taasiseseisvunud Eestis Soomepoiste Meeskoor¹⁴ asutati, astus Heino Mikiver selle ridadesse. Ta suri Tallinnas 2004.

Ilmar Laaban oli vendade Mikiveride lähedane sõber ja mõttekaaslane Tallinna Reaalkooli ajast. Ka tema pages 1943. aastal Soome, kuid sõtta minna ta ei kavatsenud, peamiselt tervise ja kesise füüsilise vastupidavuse tõttu – ta põdes tuberkuloosi. Laabanil õnnestus salakaubavedajat teeseldes Soome laeva sõepunkris Rootsi pääseda ja selle järel saigi alguse kirjavahetus vendade Mikiveridega, mis jäi kestma paljudeks aastateks.

Rindelt saadetud kirjadest

Vendade Mikiveride kirjad jõudsid Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi koos Ilmar Laabani mahuka personaalkoguga.¹⁵ Lisaks teistele käsikirjalistele materjalidele sisaldab see kokku 2740 temale saadetud kirja,¹⁶ mille hulgas moodustavad arvult tagasihoidliku, kuid kultuurilooliselt huvipakkuva osa Heino Mikiveri kirjad aastatest 1943–1997,¹⁷ Ilmar Mikiveri kirjad aastatest 1943–1999¹⁸ ja Olev Mikiveri kirjad aastatest 1943–1993.¹⁹ Arhiiviandmed näitavad, et vendade Mikiveride kirjasuhtlus Laabaniga, mis sai alguse Soome põgenemisega, kestis nende viimaste eluaastateni. Käesoleva kirjutise fookuses on varased kirjad Jätkusõja ajast. Nii vendade Mikiveride kui ka Laabani tulevane positsioon kultuurimaastikul oli siis veel teadmata, kuid kirjades on see juba aimatav, hoolimata sellest, et viited loomingulistele pürgimustele on kohati mattunud kahekümnendates eluaastates sõjameeste praaliva sõnalaama alla.

Avaldamiseks on valitud kuus kirja. Neis jutustatakse põgenemislugusid, kurdetakse sõdurikohustustest tingitud takistuste üle harjumuspäraste tegevuste jätkamisel kunsti, kirjanduse ja muusika vallas ning jagatakse teateid Soome jõudnud koolivendade kohta. Laiemas vaates peegeldavad kirjad kohanemisküsimusi soomepoisieluga ja näitavad, et kõigi vendade tulevikuunistuste teostumise eelduseks oli Soomest Rootsi ehk vabasse maailma pääsemine. Kuna kõnealusel perioodil ei olnud Soome pagenud eestlastel vaba voli läände edasi rännata, siis oli sellel teemal otsesõnu kirjutamine väga riskantne. Välipost kuulus tsenseerimisele, seda kinnitavad templid ümbrikel kirjaga *Tarkastettu. Granskat*.²⁰ Reeglid olid karmid: kirjades ei tohtinud isegi joonistada. Kuid piltpostkaartide saatmine oli lubatud ja selle võimaluse kasutas ära Heino Mikiver, et edastada Laabanile oma Rootsi pääsemise soovi.²¹ Nutikuselt ei jää alla ka Heino Mikiveri kiri 16. detsembrist 1943,²² milles ta pärib Ilmar Laabanilt, kuidas käib tema „hea sõbra Niuksu“ käsi Rootsis ja millist tööd ta teeb. Niuks oli

¹² R. Kuutma. Kolmas tee. Eesti auks, tuleviku pandiks. Tallinn: Olion, 2004, lk. 302.

¹³ T. Üprus. Intervjuu: Leonhard Lapin: „Miki elas absurdset elu“. <https://virumaateataja.postimees.ee/911828/intervjuu-leonhard-lapin-miki-elas-absurdset-elu>.

¹⁴ Soomepoiste Meeskoor asutati 12. detsembril 1991, dirigentideks soomepoisid Uno Järvela ja Harald Siiak. Kooris oli 40 lauljat, sündinud aastatel 1921–1927.

¹⁵ EKM EKLA, f. 352, Kirjad Laaban'ile, Ilmar.

¹⁶ Üksikasjalikku ülevaadet Ilmar Laabani personaalkogu kohta vt. M. Laak, K. Labi, L. Nemvalts. Sisesevaatkes Ilmar Laabani pärandisse: omaelulooline visand sõjapaguluse algusaastatest. – Tuna 2022, nr. 1, lk. 124–125.

¹⁷ Heino Mikiver, seitse kirja Ilmar Laabanile. 11.X.1943–17.XII.1997. EKM EKLA, f. 352, m. 20: 1. Edaspidi EKM EKLA, f. 352, m. 20: 1.

¹⁸ Ilmar Mikiver, kaheksateist kirja Ilmar Laabanile ja Aino Tamjärvele. 12.X.1943–6.IV.1999. EKM EKLA, f. 352, m. 20: 2. Edaspidi EKM EKLA, f. 352, m. 20: 2.

¹⁹ Olev Mikiver, kolmkümmend kirja Ilmar Laabanile. 12.X.1943–26.VII.1993, dat.-ta. EKM EKLA, f. 352, m. 20: 4. Edaspidi EKLA, f. 352, m. 20: 4.

²⁰ Sm. *tarkastettu* – ‘kontrollitud’, rts. *granskat* – ‘läbi vaadatud’.

²¹ Vt. Heino Mikiveri postkaarti käesoleva artikli alaosas „Valitud kirju“.

²² EKM EKLA, f. 352, m. 20: 1, 3/4.

teatavasti Heino Mikiveri hüüdnimi, seega esitas ta kirjas Laabanile varjatud järelepärimise selle kohta, millised oleksid tema töövõimalused Rootsis, juhul kui tal tulevikus õnnestuks sinna põgeneda. Kirjale oli alla kirjutatud tegelik nimi Heino-Eevalt, mida ta sõpradega suhtlemisel kunagi ei kasutanud – kõik teised kirjad on allkirjastatud hüüdnimega Niuks. Kõik püüdsid oma tegelikke tulevikuplaane võõra silma eest varjata, kuid Heino Mikiveri kirjatekstit pole sündinud otseselt hädavajadusest, vaid on pigem nagu lustlik peitusemäng tsensoriga. Ühtlasi võib neis kirjades näha märke sellest, et absurdikirjanik on sündimas. Kui mõistujutu abil asju selgeks rääkida polnud võimalik, siis toimetati kirjad kohale käsipostiga, mis liikus eesti sõjapõgenike asutatud ajalehe Malevlane toimetuse kaudu.²³ Seda ühendusteed kasutas mitme kirja edastamiseks Ilmar Mikiver, kelle soov Rootsi pääseda ning vahetada rindekeskkond akadeemilise vastu näis muutuvat iga päevaga pakilisemaks. Tema kirjas 12. oktoobrist 1943²⁴ on jutuks Rootsi piiri ületamise legaalsed võimalused, kuid 11. novembril 1943 kirjutatud kirjas²⁵ on arutuse all juba illegaalsed variandid ja nendega seotud ohud. Sellele kirjale järgneb kuudepikkune vaikuse periood, isegi vennad kaotavad ta silmist, nagu selgub Olev Mikiveri kirjast, mille ta on saatnud Ilmar Laabanile 10. veebruaril 1944.²⁶ Suhtlusjärg Ilmar Mikiveri ja Ilmar Laabani vahel võetakse uuesti üles 1944. aasta juulis, kui Ilmar Mikiver on postitanud kirja Ilmar Laabanile Klockarsvedja asulast, mis jääb Stockholmist ligi kolmsada kilomeetrit põhja poole – ta on päralt jõudnud. Olev ja Heino Mikiver olid vahepealsel ajal läbi teinud rasked lahingud Karjala kannasel ning jõudnud taganemise käigus rindelõigule Vuoksi jõel Äyräpää ja Kiviniemi vahel, kus jätkus kaevikusõda Punaarmee vastu. Teadaolevalt on Ilmar Laabanile viimase kirja Karjalast saatnud Olev Mikiver.²⁷ See kiri paistab silma oma erilise temaatilise struktuuriga: vaheldumisi on juttu traagilistest sündmustest ja naljakatest juhtumustest rindel. Ühtlasi võib nende ridade taga aimata tulevast vestekirjanikku.

Valitud kirju

Heino Mikiver Ilmar Laabanile 11. oktoobril 1943²⁸

11.10.43

No suurepärane!

Eile Oltsi²⁹ ja Impsu³⁰ külastades nägin seal sinu kirja, milles oli väga meeldivalt käsitletud Stockholmi arhitektuuri ja sinu suhteid vanade Rootsi kirikuisadega. See kiri oli nii tore, et ma otsustasin laskuda sinuga kirjavahetusse. Võib-olla kannustas mind selleks ka väike puudus, mis ei anna mulle hingerahu. Nimelt puudus seal täielikult ülevaade su alkoholitarvitamise kohta viimaste kuude jooksul, samuti kirjeldus su (ja ka noorsant Tamme³¹) robustsetest seiklustest sealsete päriselanike tütardega.

Peale selle kõige leian tarviliku olevat keskustella jatsmuusika üle, kuigi ma ei tea kuidas seda teha. Oleks priima, kui sa kirjutaksid ühteist sellest ühenduses su praeguse olukorraga. Enda poolt mainin, et tegin valmis oma „Kurva Karu Serenaadi“ ehk „Sünge Lõbu“ (ei mäleta kumma nime all sa seda nägid). Tegin ta viieteistkümmelisele pundile. Seni pole ta loomulikult kusagil mängimisele läinud ja partituur jäi ka kahjuks Virusse. Helsingis olles ei sattunud ma ühegi orkestri peale (mis oleks olnud seda niisugust) aga see oli tingitud peamiselt mu rahatusest. Kui see kiri sulle

²³ Ajalehte Malevlane anti välja Helsingis 1943–1944, toimetasid Eino Paikka ja Heinrich Mark.

²⁴ Vt. Ilmar Mikiveri kirja 12. oktoobrist 1943 artikli alaosas „Valitud kirju“.

²⁵ EKM EKLA, f. 352, m. 20: 2, 3/5–3/7.

²⁶ Vt. Olev Mikiveri kirja 10. veebruarist 1944 artikli alaosas „Valitud kirju“.

²⁷ Vt. Olev Mikiveri kirja 7. augustist 1944 artikli alaosas „Valitud kirju“.

²⁸ EKM EKLA, f. 352, m. 20: 1, 1/1–1/2.

²⁹ Olts oli Olev Mikiveri hüüdnimi.

³⁰ Imps oli Ilmar Mikiveri enim kasutatud hüüdnimi.

³¹ Igor Tamm (1922 Tapa – 1995 Watch Hill, Rhode Island), pages 1943. aastal Soome kaudu Rootsi, sealt siirdus edasi USA-sse, kus temast sai viroloogiaprofessor.

hästi kärmesti kätte tuleb, siis ei oleks paha, kui sa saadaksid mõne ilusa noodi jazzkvarteti tarvis. Plaanitseme siin nimelt Juustukaga³² ja paari teise andeka fanaatikuga (võiks mainida Marandit³³) millegi sellise asutamist. Aga ega sest tule kedagi.

Võibolla oled sa nõus uurima mu elukäiku viimasel ajal. See käib sedasi. Peale meie viimast nägemist ja vestlust Hiiumaa reisi üle³⁴ all KuKu's õlut mekkides, ei näinud ma enam Oltsi, Ilvest,³⁵ Reinmunni, Joonast³⁶ ega kedagi. Sinu korterisse sisse murdes vastas mulle keegi noore võitu vanaeit,³⁷ et Sa olla reisinud Tartu (et lõpetada vanade kavade järele). No ma talle vastu ei hakanud vaidlema.³⁸ Siis kaldusin ma vaheldumisi enese mahalöömise ja koha peal militariseerumise mõt- teid, kuni kuldse kesktee juhataas kirjake Impsult ja Sertsilt,³⁹ mille moraal oli see, et lase lapsukene meie juurde tulla,⁴⁰ sest meie päralt on kult, marketenderei⁴¹ ja kohalik naiskond.

Jüriöö! jõudsin pärale ja lakkusin ennast kiiresti Serts'i abiga [– – –] täis ja südaööl läksin postile. Seal olin ma püssi paugutanud ja karjunud, et Austria võidab.⁴² Igatahes ärkasin ma järgmisel päeval, saapad jalas.

Nii algas mu elus periood, kus ma kasutult püüdsin jasõkke⁴³ demokraatideks pöörata. Varsti ma loobusin sellest ja püüdsin neile selgeks teha, mida see sõna (demokraat) tähendab. Siis püüdsin ma varsti neile seda sõna pähe õpetada ja hiljem olen ma vahetevahel neile veendunult kinnitanud, et on olemas sõna „demokraatia“. Üks mu ülikooliharidusega kasvandik jäigi seda lõpuks natuke uskuma.

Siis läks Imps naist võtma.⁴⁴ Et ta selle ka ära võttis, sai mulle selgeks poolteist kuud hiljem, kui ma läksin, et võtta Loksalt tunnistus, millega saaks eksamiteta ülikooli (seda kõike ma ei jõudnud aga enam teostada.) Sertsile kusime me selles mõttes jalale,⁴⁵ aga loodan, et see sellepärast veel rooste ei läinud.

Siin me üritame elada õpetuse järele „Sul on su supp, püss ja piip, kas ei ole nii hea?“ Vahel langeme siiski kambaga melanhooliasse ja arutame, kas osta tagasisõidu vihmavari või läkiläki.

Isiklikult olen viilinud viimasel ajal sellega, et olen teinud massiivseid silte pealkirjadega nagu „käymälä“ ja „pissuaari“.⁴⁶ Aga mu kunstiline tegevus on ka õrnemal kujul avaldunud. Olen teinud mõningaid akvarelle teemal „puu ja tema vari“ ehk „väiksed varbad paela otsas, suured varbad naela otsas“.

³² Eugen Juštšuk (ka Jevgeni Juszuk) (1921 Tartu – 2003 Stockholm), soomepoiss. Õppis 1940. aastal Tallinna Reaalkooli kõrval Tallinna Konservatooriumis Artur Lemba klaveriklassis. Pages Rootsi, temast sai tehnikateadlane ja puiduspetsialist.

³³ Rein Marandi (1921 Tallinn – 2003 Stockholm), soomepoiss, pages Rootsi, ajaloolane ja politoloog.

³⁴ 1943. aasta kevadel levis Tallinnas kuuldus, et Hiiumaalt toimetatakse põgenikke Rootsi. Heino sõitis koos kooliendadega Hiiumaale, kus selgus, et tegemist oli valeinfoga. Vt. ka A.-R. Isohella, *op. cit.*, lk. 211.

³⁵ Arnold Ilves (1909 Kehra – 1976 Eskilstuna), tuntud ka kui Arnold „Nutt“ Ilves, soomepoiss 1943, erialalt velsker.

³⁶ Ilmar Joonas (1920–1944) oli vendade Mikiveridega seotud Tallinnas 1938–1940 tegutsenud koolinoorte rühmituse Elbumus kaudu. Hukkus Teises maailmasõjas soomlaste raadioluuregrupi tegevuse käigus.

³⁷ Tõenäoliselt avas ukse Ilmar Laabani endine lapsehoidja Minna.

³⁸ Tartusse sõitmise asemel oli Laabani koduste teadmata põgenenud Soome ning sealt edasi Rootsi. Vt. ka T. Ojamaa. Pagulase suhtlusõrgustiku kujunemisest lähikondsetega. Ilmar Laabani juhtum. – Methis. *Studia Humaniora Estonica*, 2022, nr. 29, lk. 83. <http://doi.org/10.7592/methis.v23i29.19032>.

³⁹ Sergei Veskimets (1921 Ukraina – 1944 Soome) oli vendade Mikiveride lähedane sõber varasest lapsepõlvest, soomepoiss, hukkus Jäppilä lahingus.

⁴⁰ Ilmar Mikiver teenis 1943. aastal vangivalvurina Saksa organisatsiooni Todt juures. Vt. ka A.-R. Isohella, *op. cit.*, lk. 150.

⁴¹ Marketender oli Saksa sõdurite lisatoidupakk, mis sisaldas šokolaadi, alkoholi ja sigarette.

⁴² Arvatavasti viide Jaroslav Hašeki raamatule „Vahva sõduri Švejki juhtumised maailmasõja päevil“; viiteid Hašekile leidub ka teistes Heino ja Olev Mikiveri kirjades.

⁴³ Jasõkkideks (вн. язык – ‘keel’) kutsuti vene vange.

⁴⁴ Ilmar Mikiver abiellus Tiinu Oinasega.

⁴⁵ Heino Mikiver ei pöördunud puhkuselt tagasi tööteenistusse, vaid põgenes Soome. Sergei Veskimets jätkas kolmest kaaslasest ainsana teenistust, ta pages Soome 1943. aasta hilissügisel. Vt. ka H. Mikiver. Kolm venda Soome, kaks tagasi. – R. Kuutma. Kolmas tee. Eesti auks, tuleviku pandiks. Tallinn: Olion, 2004, lk. 304.

⁴⁶ Sm. *käymälä* – ‘käimla’, *pissuaari* – ‘pissuaar’.

Nüüd aga lõpetan kirja, sest keegi mära (tuletatud sõnast „māratsema“) karjub juba pikemat aega: „Toiduks paigale!“

Niuks

P. S. Kahju, et puudub naps ja et tsensor ei luba natuke kirja lõppugi joonistada.

Ilmar Mikiver Ilmar Laabanile 12. oktoobril 1943⁴⁷

Kuski Soomes, 12.10.43

Kallis ksv!

Mina ju otse Sinu viimase kirja esemeks ei ole,⁴⁸ aga Oltsist ettejäudmisega võin ehk valmistada Sulle väikse päältvõtu (sürpriisi). Lugesin ta, näed, läbi omavolilise kõrvalhüppena võõraid kirju käsitlevast etiketist ja sain sellest mõnda kasu. Esimeseks juba mõnulemas sellest, et Sa nii rõõmustad siinsete meeste olemisrahu ja -leplikkuse üle. Ära siiski olukorda liiga lihtsusta: distantse võib ju redutseerida ja edutseerida, aga sõdurielul on oma komplikatsioonid, mis paistavad silma ainult kõige vahetumast lähedusest – ja nende kohta võid sa eluaeg seisukohti dedutseerida, kui sul endal nina selle kõige sees pole olnud. Sinu vaimne rohtaia kultiveerimine tundub mulle siin mõnel silmapilgul võibolla sama uskumatu au *déjà*⁴⁹ (vahe on selles, et iga sõnake, mida Sa kirjutad, on mulle muidugi häälituseks endisest ihaldatavast maailmast). Siin ollakse muidugi veendunud, et peaehtuspuitu karastatakse džungellikumais tingimustes, ja nii on minulgi natuke ahvide Tärzani veri üle kandunud. Muidu ma pole mingi *confessed warrior*⁵⁰ ja vabadel päevadel leian oma seikluste algkava, mis ühtub Sinu omaga. Olts on kahtlemata sirgjoonelisem kui mina. Tema sisustab siin peamiselt juba varem valmis dispooneerit lünka oma kogemuste ahelas, aga seegi sisutäide kobrutab teinekord vahtu, mida distantisilt ei eralda. No hüva juttu. Asjalikum on rääkida sest, kuidas mina siia sain. Nagu vast mäletad, siirdusin märtsi lõpus Jõhvi. Säälin olin Todti vangivahiks ja maitsesin täitsa rikkalikku toitu ning küllaldast uneaega. Ses rahulikus õhkkonnas varitsesin siis ka Soome lahe liiklustingimusi. 20. juunil võtsin 20-päevase puhkuse eriotstarbel (kohaliku tüüfuse tõttu ei ant seda muidu kellelegi juba mitu kuud) ning otsustasin veelgi vabamalt suvitada ja lahkumiseks kaasa võtta kõige kaunimad elamused. 14. juulil siis registreerusime Tiiga.⁵¹ Olin Todti naasmisele juba käega löönud ja püüdsin olla vabahärra õieti nii kaua kui annab, kas või septembri keskpaigani. Nii oligi pisut igav, et võimalus pakkus end juba 5. aug. Tuli aga ära kasutada, õnnemäng nagu see on. Ja Juštšuki ning kellegi Ehaga sõitsime siis auriku sisemuses üle lahe, Hangost rongiga Turgu ja 9 päeva pärast sv. laagrisse. Viimane punkt polnud esialgu ette näht, ent parema puudusel tuli vastu võtta. Turu rikosvanglas⁵² viibimine ja see aeg üldse on jäänud kõige seiklusrikkamaks kogu aja kohta, sest alates 16. aug. olen tagasihoidlik reamees, kes oma elujärge ainult niipalju sai parandada, et pääsis koos vana meeskonnaüksusega rindele, kuna teised minu kaastulnukad (ja hilisemad) väljaõppekeskuses nüüd marsivad [– –] nii et pori plärtsub. [– –].

Siinolemine ei ole päris viljatu. Viibime ja tööskleme Oltsiga peaaegu vahetpidamatult kõrvuti ja ei saa kurta klatšimise puudust. Pääle muu maalib tema siin pisut ja mina peamiselt filosoferin. Kirjutand olen küll igaviku palge ette küündimatuid [– –], aga üldiselt olen *stylose*⁵³ peoshoidmisse süvenend rohkem kui viimasel ajal Eestis. Soome paber on näed nii hea, et lihtsalt provotseerib end määrima. Siin koosneb meie jagu ca 70 %-liselt üliõpilastest ning on rahustav märkida, et ümbrus

⁴⁷ EKM EKLA, f. 352, m. 20:2, 1/1–1/3.

⁴⁸ Ilmar Laabani kiri oli adresseeritud Olev Mikiverile.

⁴⁹ Pr. *au déjà* – ‘teisipoolsus’.

⁵⁰ Ingl. *confessed warrior*, u. ‘usutunnistuselt sõdalane’.

⁵¹ Tii oli Tiiu Oinase hüüdnimi.

⁵² Sm. *rikos* – ‘kriminaal’.

⁵³ Ld. *stilus* – ‘kirjapulk’.

ei meenuta kuidagi vaimuvaenlust, mida [– – –] sai peaaegu automaatselt omistet igale massile. Rohkem kui akadeemiline Tartu on mind selles osas rahustanud ja julgustanud just meie akadeemiline jagu. Hrad Nõges⁵⁴ ja Malin⁵⁵ olid niisiis tervitamiseks otse käe-jala juures, hra Koppel⁵⁶ on esialgu Helsingis. Juhan Sinimäe⁵⁷ aadress on muuseas 1 Kpk/1254.

Soovin, et Sinagi annad omajagu põhjust mu meele lahutamiseks kirjutamise näol. Kui rootsi vanad pookstavid Su viimast ekstaasinatukest arvele ei võta, siis võiks mõtteid vahetada isegi tihemini kui kord kuus. Näiteks kirjuta mulle pikalt ja põhjalikult sealsest ainelisest kultuurist: söökidest, jookidest, eriti aga suitsudest. Kirjelda kasvõi mõnd ihaldetavat sorti kõigis tema vormides ja värvides kuni kaanepildid ja panderollipaberini välja. Iseloomusta rootsi meeste ja naiste käitumist, riietumist ja maitset (näit. sokke, lipse, kaabusid), kirjuta ka veidi mööblit (eriti pehmemast), tänavapildist (ei pruugi olla nii viimisteld kui Paranoia oma⁵⁸) ja kuidas seal kõneldakse, armatsetakse kulditakse ning viisakas ollakse. Sest vaata – vahetevahel tahan jälle põhjalikult unistada ennemaailmasõjaaegsetest oludest, olgu või oma ulmade varustamiseks vähe pastoraalsemate sisumotiividega.

Minu lõuapärad on üsna üle siirdunud kuivikleivale ja ka vaimus järan rohkem knäckebrodi,⁵⁹ mille auklik pind esialgu ei peegelda mingit väärikat vastust Sinu Paranoiale ja Kaberneemele.⁶⁰ Eesmainit filosoofitsemine on rohkem teemal „elu“ ja kuigi ta püüab akadeemiliste proportsioonide poole, ei ole veel märgand sidet näit. soomegi olemasoleva filosoofiaga. No see aga johtub rohkem seigast, et ma pole veel jõudnud soome filosoofe lugeda. Tellisin endale muide ka ühe Salomaa⁶¹ teose, aga see pole veel kohale jõudnud. Olen tellind (ja saand) veel E. Railo⁶² „Üldise kirjandusloo“, mille kasu on praegu peamiselt ajaviiteline. Ta võib ka vabalt selleks jääda. Lugend olen muide soomekeelse tõlke „Juanist Ameerikas“⁶³ ja üritand muidki. Hakkab tasahilju edenema. Rootsi keelt vaatan esialgu veel veerandsilmaga.

Saada edaspidi veel oma luulet. Sellest laarist jätsid peenima mulje mulle Su tehivärkide ja kosmose vahel paigutatud inimkujud (kleepund jalutajad ja köötsiv linnapea). Muus osas oli minu kuiva moonaga harjunud neelu jaoks vist vähe sülti ja muud embrüonaalset ollust. See on vist mu isiklik olude sunnil öitsema löönud karskusaja hõre kokkupuude köötsiga, et pärl nagu lubjat kurgulagi⁶⁴ lõikab teravamini. Soome suitsust, mille tubaka- aga ka toppetihedus ületab igati saksa oma, on mu kurgulagi sageli üsna lubjaahju hõõguses. Kaberneeme on võimas resignatsioon. Ihkaks võib-olla veelgi ilmekamalt uskuda mõrvarite mittemidagisusse. Või kui sa, puudutades lõpuks päikese tantsijatari, ei mõtelnudki asja väga resigneerivalt, siis minu arust muu pole jälle oluline: ühe mittemillegi rusikaõigus kohut mõista elu ja surma üle on oma lihtkurbuses põrutavam kui niudelätteile lauld igaviku eostamise õigus oma lohutavuses. Võib-olla ei tunne ma aga praegu sobivaid mõjusuhteid, olles ise lähemas kontaktis surmaeelse kui -järgse olusektoriga.

Seni see seik on küll mõjunud ainult oma eeldetusega, mitte tegeliku tundaandmisega. Ju siis – hoolimata sõja võtmisest ehk veidi tõsisemalt – pole midagi olulist muutund ka mu konstitutsioonis. Püsib endises glóorias näit. ülikooli igatsus. Võib-olla avaneb võimaluski hakata teaduslikku tööd

⁵⁴ Leo Nõges (1920 Tartu – 1990 Rannu), soomepoiss, lõpetas ohvitserikursuse, hiljem sõdis Eestis ja oli Siberis vangilaagris, vabanedes töötas ehitusinsenerina.

⁵⁵ Ilmar Malin (1924 Tallinn – 1994 Tartu), soomepoiss, aastani 1948 vangilaagris, hiljem maalikunstnik.

⁵⁶ Silver Koppel (1923 Tartu – 2005 Tallinn), soomepoiss, hiljem omandas filosoofiadoktori kraadi ja tegutses psühhiaatrina.

⁵⁷ Juhan Sinimäe (1910 Mooste – 1984 Abja-Paluoja), soomepoiss, aastani 1953 vangilaagris, hiljem sai tuntuks luuletajana.

⁵⁸ Viide Ilmar Laabani tollal veel käsikirjalisele luuletusele „Tänavastseen paranoilikut linnast“, mis hiljem ilmus kogus „Ankruketi lõpp on laulu algus. Luuletusi 1943–1945“. Stockholm, 1946, lk. 20–21. Raamatu on illustreerinud Olev Mikiver.

⁵⁹ Rts. *knäckebröd* – ‘näkileib’.

⁶⁰ Viide Laabani luuletusele „Kaberneeme“. *Op. cit.*, lk. 107–109.

⁶¹ Jalmari Edvard Salomaa (1891–1960), soome filosoof, Turu ülikooli professor.

⁶² Eino Railo (1884–1948), soome kirjandusteadlane.

⁶³ Eric Linklater. Juan Amerikassa. Helsinki: WSOY, 1943.

⁶⁴ Viide Laabani luuletusele „Tänavastseen paranoilikut linnast“, mis sisaldab värsse „vana plekisepp mälub vargsi / vihmaveetorus poodud tütarlast / oma lubjat kurgulae varjus“.

torkima – pisut huvitavamas raames kui vana Tartu neid viimasel ajal pakkus. Muuseas kavatsen nihutada oma ainevaliku konteksti ka sotsioloogia. Kuidas see läbi läheb ja mis kasu mul tast saab olema, jäägu tuleviku lähemate ja kaugemate vormide otsustada. Nüüd, võrdlevast huvist asja vastu, mis mind mõni aeg on juba kehutanud, tahaksin väga tutvuda rootsi ülikoolide meie teaduskonna õppekavadega. Kas Sa ei saaks mulle saata midagi, mis säälselle nime all leidub. Kulu kataksin hiljem.

Ning kui Sa juba asud kirjutama, siis katsu võimaluste piirides aina enam pregneerida meie sealsete tegelaste ajaviitmisi, selle taustu ja tegureid.

Tervita minu poolt kõiki, keda selleks sobivaks arvad, eriti hr. Orast⁶⁵ ja hr. Tamme.

Muupel⁶⁶

Ilmar Mikiver Ilmar Laabanile 25. oktoobril 1943⁶⁷

25. okt. 1943

Kallis ksv!

Saatsin Sulle ühe kirja koos Oltsiga 12. sept. Võib-olla ei ole Sa seda saand kätte ega saagi, sest kirjutasin seal üsna avalikult oma ületulekuloo maha ja nagu nüüd kardan, ei tarvitse see Soome tsensuurile just meeldida. Paitsi mainitu sisaldas too kiri veel mõningaid mõtteid sõjamehe elust ja Sinu luuletustest. Ent tähtsam kui see kõik kokku on asi, mida hakkam arendama käesolevas kirjas ja mille tõttu saadan ta ära käsipostiga. Lühidalt on asi selles, et soovin tulla sinna – koos Tii ja võib-olla Oltsi-Niuksuga, kui viimaste jaoks oleks võimalus olemas. Ja käesolevas kirjas valgustan oma praegust olukorda, ja, palun Sinult abi selle kõigis võimalikes kujudes.

Olukorra selgituseks olgu mainit see, et ületulijaid Eestist on saabunud viimasel ajal nii arvukalt, et siinsed võimud ei suuda enam ühe mustri järele taivutada nende kõigi soove. Selle tõttu on paranenud vastuvõtt ja suhtumine nende plaanidesse, ning nagu kuulen ei vastusteta ka enam Rootsi edasipüüdeid. Rootsi pääsemise tingimuseks siiski on, et sealtpoolt oleks ette näidata mingeid tõendavaid või selgitavaid andmeid selle kohta, et taotlejal oleks olemas vastuvõtjad. Viimastena ma kujutan ringkondi, mille liigid näit. Sina ja veel vast olulisem, hr-sid Reid ja Lareteid, kellega ma soovin ühendusse astuda siia lisat sedeli ja Sinu vahendusel. Selle sedeli kirjutas mulle 4. aug. s.a. pr. Oinas ning ta oli määrat hr. Reile isiklikuks üleandmiseks. Nüüd ta kummatigi peab täitma ainult ettevalmistava nimekaardi ülesandeid. Sinult palun siis esmajoones, et Sa selle edasi toimetaksid, ja kuigi lisan omalt poolt väikese selgituskirja lootusega järgmist sellesisulist – kui vaja – ja Tiigi allkirjaga varustatuna, palun veel, et Sa hr. R-le või asjaomastele ringkondadele omalt poolt lisaksid soovitusi ja kehtusi, saamaks mingivormilist tõendit, et meid Rootsi oodatakse. Kui see pole ainus või õige menetlus, millele olen praegu asunud, siis kirjuta sobivate märgusõnadega oma arvamus ja instruksioonid, või kui Sa ei usalda väliposti, siis katsu selgesõnaline ja üksikandmeline kiri siia toimetada Heinrichi⁶⁸ aadressil käsipostiga (Vänrikki Stoolin katu 10^b – 26, H:ki).

Muuseas on H:gis praegu tegelased nagu Orvel⁶⁹ ja Raks.⁷⁰ Mis nad ütlevad, seda ma ei tea, sest olen nende siinolekust kuulnud ainult kauduteitsi. Tii ei ole veel saabunud, aga panem kõik lootused ja tulevikuplaanid sellele, et ta tuleb. Meie elamisvõimalustest Rootsis peaksid minu

⁶⁵ Ants Oras (1900 Tallinn – 1982 Gainseville, Florida), kirjandusteadlane. Pages 1943. aastal Soome kaudu Rootsi, sealt edasi Inglismaale ja 1949 USA-sse.

⁶⁶ Muupel oli üks Ilmar Mikiveri hüüdnimedest.

⁶⁷ EKM EKLA, f. 352, m. 20: 2, 2/4.

⁶⁸ Heinrich Mark (1911 Krootuse, Võrumaa – 2004 Stockholm), pages 1943. aastal Soome, kus tegutses kuni Rootsi pagemiseni ajalehe Malevlane peatoimetaja abina.

⁶⁹ Orvo Ast (1920 Tallinn – 1999 Toronto), vendade Mikiveride sõber Tallinna Reaalkooli ajast. 1943. aastal põgenes koos abikaasa Helga Astiga Soome, 1944 edasi Rootsi, 1948 Brasiliasse, kus õppis loomaarstiks.

⁷⁰ Raks oli Orvo Asti abikaasa Helga (neiup. Raag) hüüdnimi.

Olev Mikiver Ilmar Laabanile 10. veebruaril 1944⁷²

10.2.44

Oo kaunis Labunn

Olen konventsionaalselt võttes häbematu siga. Sain su ilusa saadetise kätte juba jõulude paiku,⁷³ aga olen siiaaani oma tänumeelt varjanud täiesti seletamata kombel. Osalt mõjus kaasa ka füüsiliselt tegevusrikas, kuid vaimselt unelev olukord, ja peale muud ootasin ägedalt Rootsist laiakuulist kirjakest Impsu sulest.⁷⁴ Kui sul on kontakt temaga, siis teata talle, et kiri kuni kaks ei ole sugugi kurjast. [– –] Aga lõpuks, milleks lobiseda sellest, kui Impsu võib-olla sa pole näinud ülepea mitte. Igal juhul tänan sind vaeva ja kulu eest, oli meeldiv üllatus jõulupühade ajal lehitseda.

Minu viimase kuu tegevus seisis sidealale siirdumises. Käisin vastavatel kursustel, mis, nagu mainisin, mõjus kehale väga arendavalt, ja nüüd olen tagasi rindel oma vana üksuse juures. Elame väikses neljamehe korus⁷⁵ ehk bunkris, mis on sisustatud memugavalt, ja tööd suurt midagi ei ole, sest vartios⁷⁶ ma ei käi. Vaimse tegevuse võimalusi on laialt, aga minus nähtavasti ei leidu küllalt kultuurilist fanatismi. Vahel õige tasatargu nokitsen midagi, joonistan, akvarellin ja kirjutan Soomemaa naistele paska. Elame rohkem ajajärgu murelikkuse tähe all ja tunneme, nagu öeldakse, ebamäärast rahutust veres. Ei tea, kuidas seal kandis ka praegu suhtutakse ja tuntakse; meil on kaunis aktivistlik meeleolu. Aga lõpuks, ka sõdurielu on väheke mõju avaldanud meie hingeelule ja selles mõttes, enne kui üldse midagi teeme või mõtleme, saadame igaks juhuks kõik persse ja süda ongi rahul.

Aga küllap asja lahendus on ligidal, seda usume vist kõik ja eks me katsu teha mis teha annab. Midagi uudistetaolist mul õieti sulle rääkida polegi, sest meilt on sinna niipalju mehi siirdunud, et peaksid olema kursis enam-vähem kõigega, võib-olla saate isegi „Malevlast“ ja „Eesti Sõna“.⁷⁷ Minul ka värskemaid andmeid kodumaalt ei ole.

Pagan võtku, märkan, et kiri ei edene, sest mehed ajavad ümberringi pidevalt juttu sugueluprobleemidest, ja selles mõttes lõpetan seda korda. Katsu siis vähe niikui kirjutada ja kui peaks Impsu sealmail leiduma, siis tervita ja kirjutagu.

Olts

Mu aadress:

O. Mikiver

7KPK/1268

Olev Mikiver Ilmar Laabanile 7. augustil 1944⁷⁸

7.8.44

Niisiis tervist, oi Labunn.

Pean tunnistama, et tundsin suurt rõõmu sinu iseloomu nõrkusest – et sa ei suutnud vastupanna kiu-satusele mulle kirjutada. Et ka mina olen pelk nõrgavõitu surelik, siis vastan sulle peaaegu jalamaid.

⁷² EKM EKLA, f. 352, m. 20: 4, 2/4–2/5.

⁷³ Saadetus sisaldas Stockholmis toimunud kunstinäituse kataloogi, mida Olev Mikiver oli palunud, et hoida end kursis skandinaavia kunsti uuemate suundumustega. Vt. EKM EKLA, f. 352, m. 20: 4, 1/1.

⁷⁴ Vihje sellele, et Ilmar Mikiver on Soomest Rootsi pagenuid.

⁷⁵ Sm. *korsu* – ‘punker’.

⁷⁶ Sm. *virtio* – ‘vaht, vahikord’.

⁷⁷ Ajaleht Eesti Sõna ilmus Saksa okupatsiooni ajal Tallinnas.

⁷⁸ EKM EKLA, f. 352, m. 20: 4, 3/7–3/8.

Sissejuhataste mõttes räägin kõik, mis tean meie ühistest tuttavatest räägitavat. Sertsiga on lugu kole paha, sest kõik märgid viitavad sellele, et ta jäi oma elust ilma, õnneks seda keegi silmaga ei näinud, nii et on õrn võimalus tema väljaujumiseks inimeste hulka. Lemps Truuvärgist⁷⁹ (see kunstiajaloolane) seda öelda ei saa; tema pääsis küll venelaste vangist, aga läbi rinde tulekul uppus Vuoksisse. Juustukas olevat Helsingisse jätnud kirja, kus ilmutas läinuvat Eestisse;⁸⁰ ei puudu võimalus tema esile sukeldumiseks Saltsjö BOS.⁸¹ Üldse vist nii kehvalt kui Sertsil ja Truuvärgil pole kellelgi meie tuttavatest läinud. Kõige õndsam arvab kindlasti end olevat Leo Nõges, kes hiljuti koos paljude teiste meie poistega astus ohvitseride kuulsusrikkasse gildi.

Enda kohta võin mainida, et järgides enamuse eeskujuga jäin ripulisse,⁸² mis on mingi kõhuhaigus ja veetsin haiglas vaikse ja valurikka nädala. Muus osas olen täiesti endine sotamies⁸³ ja jätkan vahvalt oma traditsioone, jätta juhtkonnale vedela ja kamraadidele keskpärase mulje. Vahetevahel veedame Niuksuga, kes asub must umbes 5 km. kaugusel, silmapilgukese täis parimat teineteisemõistmist, mis viitab brošüürikele „Ime tegusid sõja väljal“ ja sunnib mind uskuma vähemalt kolmainussusse. Sellised asjad nagu värss ja riim on Niuksuski leidnud andunud kasutaja, esijoones muidugi kirjajakirjutamises, aga ka nii üldse. Igatahes on ta agar mees sõnade ja mõistetega balansseerima, vastandina minule, kes olen jäänud rohkem lihtsuse kanti ja aina üritan rabada labasusega.

Võiks siis ka vestelda vähe oma paari viimase kuu elust, mida väikese liialdusega tohib nimetada „sõjakogemuseks“. Need võib-olla Sind ei huvita, aga katsu sa leida vahend, mis keelaks minusuguseid poolrindemehi laia suuga lõugamast oma kangelastöist. Noh, 9.-10. juuni raginaist,⁸⁴ mis olid õieti kõige hirmsamad ja kus Serts kaotsi läks, jäin mina eemale, sest olin lomalt⁸⁵ tulnud ja otsisin kõigi sõjakunsti reeglite kohaselt oma üksust taga. Siis järgnes pikem periood tegelemist telefonidega – olen ju sidemees – ja sellejärel mottidest⁸⁶ väljamarssimist. Sel ajal sattusin kord mingi kiirega mingi küla alla, mis, töötati kõigi pühakute nimel, olevat venelasi laialt täis. Nii pandigi sidemeeskond sama küla serva kõhuli, püssid peos, selle mõttega, et venelane pääsku seal edasi meie elu hinnaga. Peale päevapikkust passimist saabus meie juurde sealt külast üks aus soome sõdur, talutades haiget lehma ja rohkem seal elavaid hingi polnudki. Nii läks täppi lauluraamatu sõna „kõik meie vaev on asjata“.

Samasugune elamus oli Viiburi all, kus kümne mehega käisime saart vallutamas, mis sedapuhku osutus majutatuks lammastega. Ja rohkem ma pole oma kangelasmeelt paljastanudki. Vahepeal olin raadiotelegrafist. Viimasel kolmel päeval nautisin tiitlit „ujuja“, sest ujusin ennast pataljoni teateujumismeeskonna varumeheks ja sellena elasin 3 päeva uujate laagris.⁸⁷ Võistlus oli eile, meie üksus võitis ühe soome porukka⁸⁸ ja olen nüüd tagasi oma poes, kus rotte on nagu kärbseid ja kärbseid veel rohkem.

Kahjuks ei ole mul kaasa panna sõna- ega muud kunsti. Olen teinud mõningaid väikseid etüüde pastellis – nõudlikemaks pole hästi võimalusi – aga mis ajal võin neid näidata sinule, seda mina küll ei tea. (Kogu mu aastane toodang, hangitud kirjandus, kirjad, värvid ja fotod jäid teatavasti venelaste jalgu.) Praegu valitseb juba paar nädalat vaimse laiskuse periood, mille põhjusena võib kergesti kaasa mängida ka kõrge temperatuur.

Sinu kiri ja luuletused mõjusid minusse igatahes väga elustavalt. Kui viitsid, siis lase mind edaspidigi osa saada suure maailma kajastustest ja oma Pegasuse kabjatagumisest. Loodan kunagi

⁷⁹ Lembit Truuvärk, ka Truuverk, Truverk (1920 Viru-Nigula – 1944 Karjala).

⁸⁰ Tegelikult põgenes Eugen Juštšuk Rootsi.

⁸¹ Saltsjö-Boo on paik Värmdö saarel Stockholmi saarestikus.

⁸² Sm. *ripuli* – ‘kõhulahtisus’.

⁸³ Sm. *sotamies* – ‘sõdur, reamees’.

⁸⁴ 9.–10. juunil 1944 toimus Karjala kannasel Nõukogude vägede suurpealetung, mille tõrjelahingutes soomepoisid sattusid eeslinile.

⁸⁵ Sm. *loma* – ‘puhkus’.

⁸⁶ Sm. *motti* – ‘kott, piiramisrõngas’.

⁸⁷ Vuoksi jõel, mille ületamine oli nõudnud mitme sõduri elu, korraldati ujumiskursused, mis lõppesid võistlustega, vt. A.-R. Isohella, *op. cit.*, lk. 293.

⁸⁸ Sm. *porukka* – ‘kamp, jõuk’

käesoleval aastal jõuda Sinu ja Impsuga „paralleelsele tasemele“⁸⁹, aga enne jõuad sa vist mulle kirjutada mitu kirja.

Sain äsja pihku „Eesti Loomingu“.⁹⁰ Oli, noh, nagu oli. Kosutav oli lugeda Orase ringivaatamisi.⁹¹ Lilli Kaelase „arvustust“⁹² nautides hakkasin pahasti pelgama, et ta nüüd järsku peabki ennast arvustajaks. No mis sa siis ütled.

Katsume siis jääda jumalaga.

Olts

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK145) ja uurimisprojekt EKM 8-2/22/1 „Kultuurilugu ja arhiiv: allikad, probleemid, vaatenurgad“.

---

⁸⁹ Vihje Olev Mikiveri kavatsusele Rootsi põgeneda.

⁹⁰ Eesti Looming asutati Helsingis 1944. aastal, toimetas Valev Uibopuu.

⁹¹ A. Oras. Sõjaaegset inglisi- ja rootsikeelset kirjandust Eesti üle. – Eesti Looming, Kirjanduslik koguteos, 1. osa. Helsingi, 1944, lk. 116–131.

⁹² L. Kaelas. Sten Karling: Holzschnitzerei und Tischlerkunst der Renaissance und des Barocks in Estland. [Puunikerdus ja tislerikunst renessansi- ja barokiajastul Eestis. – Eesti Looming, 1944, lk. 107–110.